БАЛКАНИ

12 (2023)

ПЕРИОДИЧНО НАУЧНО ИЗДАНИЕ

МОНАРХИЯ и/или РЕПУБЛИКА

ИБ & ЦТ БАН

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ ПРИ БАН

БАЛКАНИ
Рецензирано научно периодично издание

Издава Институт за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“
при Българска академия на науките

ISSN: 1314-4103

Редакционна колегия
Главен редактор: чл.-кор. проф. Александър Костов, Институт за балканистика с Център по тракология, БАН (ИБЦТ–БАН)

Членове: проф. Лора Тасева (ИБЦТ–БАН) – заместник главен редактор, проф. Юра Константинова (ИБЦТ–БАН) – заместник главен редактор, доц. Иво Топалилов (ИБЦТ–БАН), доц. Калин Стоев (ИБЦТ–БАН)
Научен секретар: гл. ас. Елмира Василева (ИБЦТ–БАН)

Международен борд: проф. Мария Тодорова (Университет Ърбана-Шампейн – Илинойс, САЩ), проф. Галина Вълчинова (Университет на Тулуза, Франция), проф. Франческо Гуида (Университет Рома Тре, Италия), проф. Андрей Тимотин (Практическо училище за напреднали изследвания, Франция), доц. Андреас Либератос (Университет за социални и политически науки „Пандион“, Гърция)

THE BALKANS
Peer-reviewed scientific journal

Published by the Institute of Balkan Studies with the Centre of Thracology "Prof. Alexander Foll"
at the Bulgarian Academy of Sciences

ISSN: 1314-4103

Board of Editors
Editor-in-Chief: Prof. Alexandre Kostov, Corresponding Member of the Bulgarian Academy of Sciences, Institute of Balkan Studies & Center of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences (IBCT–BAS)

Editorial Team: Prof. Lora Taseva (IBCT–BAS) – Deputy Editor-in-Chief, Prof. Yura Konstantinova (IBCT–BAS) – Deputy Editor-in-Chief, Assoc. Prof. Ivo Topalilov (IBCT–BAS), Assoc. Prof. Kalin Stoev (IBCT–BAS)
Scientific secretary: Assis. Prof. Elmira Vasileva (IBCT–BAS)

IInternational Advisory Board: Prof. Maria Todorova (University of Illinois at Urbana-Champaign, USA), Prof. Galina Valcinova (University of Toulouse, France), Prof. Francesco Guida (University of Roma Tre, Italy), Prof. Andrei Timotin (École Pratique des Hautes Études-PSL, France), Assoc. Prof. Andreas Lyberatos (Pandion University of Social and Political Sciences, Greece)

БАЛКАНИ

МОНАРХИЯ И/ИЛИ РЕПУБЛИКА

Книжка 12 (2023)

THE BALKANS

MONARCHY AND/ OR REPUBLIC

Issue 12 (2023)

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ ПРИ БАН

БАЛКАНИ

ТЕМА НА БРОЯ: МОНАРХИЯ И/ИЛИ РЕПУБЛИКА

СЪДЪРЖАНИЕ:

Александър Костов
Редакционна статия 5

СТАТИИ 7

Иво Топалилов
Бележки върху трибната принадлежност на муниципалното общество в Рациария 7

Калин Стоев
Тракийските земи в Римската империя и противоречието между република и империя (проблеми на континуитета) 17

Лора Тасева
Гръцката дума *μοναρχία* и нейните производни в средновековни славянски преводи 26

Владислав Иванов
Морските републики Венеция и Генуа срещу Византийската империя – игра на взаимно изтощение 42

Симеон Симеонов
Монархия и република в балканските пътеписи на Франсиско де Миранда 53

Даниел Кайн
Цар Фердинанд през погледа на румънския крал Карол I 64

Спиридон Г. Плумидис
Позицията на монархиите в Гърция и в балканските държави към Първата световна война (1915): опит за тълкуване 73

Калина Пеева
Парадоксите на турския републиканизъм 85

Бисер Петров
Опитите на краля на Албания Зог да си възвърне трона от изгнание 100

СТАРИНА 110

Александър Костов
Из кореспонденцията на братята Александър и Франц Йозеф фон Батенберг 110

РЕЦЕНЗИИ И ОТЗИВИ 117

Добринка Парушева
За важността на диалога и за неговата липса в отношенията на България и Гърция (Юра Константинова. България и Гърция в лабиринт от монолози. София: Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, 2022, 350 стр.) ...117

Марияна Стамова
Северозападът като балкански микрокосмос (Александър Костов (съст. и ред.) Българският Северозапад: минало и съвременност. София: Тендрил, 2022, 400 стр.) 120

Зорка Първанова
За русофилството и русофобството на Балканите (Тина Георгиева, Юра Константинова (съст.) Русия: погледи от Балканите (XIX–XX в.). София: Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, 2023, 440 стр.) 124

Гергана Дончева

Долу принудата на властта! Да живее свободният дух на таланта! (Добринка Парушева. „Долу правителството! Да живее карикатурата!!“: Политика, култура и карикатура в България в началото на XX век. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2023, 265 стр.) 127

Юра Константинова

Балканската одисея на Франсиско де Миранда (Симеон Симеонов. Франсиско де Миранда на Балканите. Раждането на идеята за независимост на Латинска Америка. Велико Търново: Фабер, 2022, 155 стр.) 132

Гергана Дончева

Визуалната култура на Балканите, поставена в нова изследователска перспектива (Ana Grgić. Early Cinema, Modernity and Visual Culture: The Imaginary of the Balkans. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, 277 p.) 134

БАЛКАНИСТИЧНИ ХРОНИКИ 137

Преслава Георгиева

Международен форум за *Учителното евангелие* на Константин Преславски и ранните средновековни преводи на балканските славяни 137

Антоанета Балчева

Българо-хърватски научни, дипломатически и културни връзки. Минало, настояще и бъдеще.....144

Антоанета Балчева

Международна интердисциплинарна научна конференция „Етно-религиозни проблеми на Балканите: теория, практика и политики“, 29–30 май 2023 г. 147

Стефан Янакиев

Първа национална конференция по тракология „Геополитика и социум в Древна Тракия“, 11–12 май 2023 г. 154

Самуил Камбуров

Дискусионен клуб „Непознатите Балкани“ 155

Международна конференция на тема „Историческата българистика извън България: състояние и перспективи“ 158

Научна конференция „Българският Северозапад: просвета и култура“ в гр. Монтана.....160

Участие на изследователи от ИБЦТ–БАН в Третата национална годишна научна конференция на Центъра за върхови постижения „Наследство БГ“.....161

Представяне на новото издание „Българският Северозапад: минало и съвременност“ в гр. Монтана.....162

THE BALKANS

THE TOPIC OF THE ISSUE: MONARCHY AND/ OR REPUBLIC

CONTENTS:

Alexandre Kostov
Editorial.....5

ARTICLES 7

Ivo Topalilov
Some notes on the tribal affiliation of municipal society in Ratiaria 7

Kalin Stoev
The Thracian lands in the Roman Empire and the contradictions between the republic and empire (problems of the continuity).....17

Lora Taseva
The Greek word μοναρχία and its derivatives in medieval Slavonic translations 26

Vladislav Ivanov
The maritime republics of Venice and Genoa against the Byzantine Empire: a game of mutual attrition.....42

Simeon Simeonov
Monarchy and republic in Francisco de Miranda's Balkan travelogues.....53

Daniel Cain
Tsar Ferdinand through the eyes of King Carol I of Romania.....64

Spyridon Ploumidis
The position of the monarchy in Greece by the time of the First World War (1915): Balkan and South European parallels 73

Kalina Peeva
The paradoxes of Turkish republicanism.....85

Bisser Petrov
The attempts of King Zog of Albania to regain his throne from exile 100

SOURCES 110

Alexander Kostov
From the correspondence of the brothers Alexander and Franz Joseph von Battenberg 110

REVIEWS AND RESPONSES 117

Dobrinka Parusheva
On the importance of the dialogue and its absence in the relations between Bulgaria and Greece (Yura Konstantinova, Bulgaria and Greece in a maze of monologues. Sofia: Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology – BAS, 2022, 350 p.) 117

Mariana Stamova
The Northwest as a Balkan microcosm (Kostov, Al. (ed.) The Bulgarian Northwest: past and present. Sofia: Tendril, 2022, 400 p.).....120

Zorka Parvanova
About *russopfilia* and *rusophobia* in the Balkans (Tina Georgieva, Yura Konstantinova (eds.) Russia: Balkans perspectives (XIX-XX c.). Sofia: Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology - BAS, 2023, 438 p.).....124

Gergana Doncheva

Down with the government coercion! Long live the free spirit of talent! (Dobrinka Parusheva, "Down with the government! Long live caricature!!" Politics, culture and caricature in Bulgaria at the beginning of the twentieth century. Plovdiv: UP Paisii Hilendarski, 2023, 265 p.).....127

Yura Konstantinova

The Balkan odyssey of Francisco de Miranda (Simeon Simeonov, Francisco de Miranda in the Balkans: the birth of the idea of Latin American independence. Veliko Tarnovo: Faber, 2022, 155 p.) 132

Gergana Doncheva

The visual culture of the Balkans in a new research perspective (Ana Grgić. Early Cinema, Modernity and Visual Culture: The Imaginary of the Balkans. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, 277 p.) 134

BALKAN STUDIES CHRONICLES.....137

Preslava Georgieva

International forum on the *Didactic Gospel* of Constantine of Preslav and the early medieval translations of the Balkan Slavs.....137

Antoaneta Balcheva

Bulgarian-Croatian scientific, diplomatic and cultural relations. Past, present and future.....144

Antoaneta Balcheva

International interdisciplinary scientific conference "Ethno-religious Problems in the Balkans: Theory, Practice and Politics".....147

Stefan Yanakiev

The first national conference on Thracology "Geopolitics and Socium in Ancient Thrace", 11-12 May 2023 154

Samuil Kamburov

Discussion club "The Unknown Balkans".....155

International conference "The Historical Bulgarian Studies outside Bulgaria: Condition and Perspectives" 158

Scientific Conference "Bulgarian Northwest: Education and Culture" in Montana 160

Participation of researchers from IBCT-BAS in the Third national annual scientific conference of the "Heritage BG" Centre of Excellence. 161

Presentation of the new book "Bulgarian Northwest: Past and Present" in Montana 162

те династии спрямо Тракия. Следващите заседания третираха специфични проблеми на тракийския бит, религия, изкуство, бяха разгледани проблеми на духовното и социалното развитие на тракийските земи според изворо-ведския анализ и епиграфските паметници.

Първата национална конференция по тракология „Политика и социум в Древна Тракия“ събра учени от различни институции, които имаха възможност да защитават наложени възгледи, да представят нови хипотези и да очертават предизвикателства пред науката тракология в национален мащаб. Участниците в събитието представиха една богата палитра от заглавия, разглеждащи проблемите от различните времеви и пространствени хоризонти на Древна Тракия. Засегнатите теми бяха повечето от традиционните за тракологията теми, методологични и терминологични похвати в науката за древността.

Съпътстващо събитие на конференцията бе откриването на изложбата „Пешеходецът…и неговите спътници. 90 години от рождението на проф. Александър Фол“, посветена на основателя на Института по тракология, днес Център по тракология „Проф. Александър Фол“, която бе изготвена от екип на ИБЦТ с любезното съдействие на проф. дин Валерия Фол и с подкрепата на ИНФРАМАТ. Изложбата бе експонирана във фоайето на БАН – Администрация (ул. „15 ноември“ №1) до 24 май 2023 г.

ДИСКУСИОНЕН КЛУБ „НЕПОЗНАТИТЕ БАЛКАНИ“

Самуил Камбуров
Институт за балканистика с Център по тракология
Българска академия на науките

DISCUSSION CLUB “THE UNKNOWN BALKANS”

Samuil Kamburov
Institute of Balkan Studies and Center of Thracology, Bulgarian Academy of Sciences

В края на 2022 година започна представянето на новосформирания Дискусионен клуб „Непознатите Балкани“, който е инициатива на Института за Балканистика с Център по Тракология към Българската академия на науките. Дискусионният клуб се осъществява като част от проекта Създаване и развитие на център за върхови постижения „Наследство БГ“. Основна цел на новата инициатива е организиране на дебати и дискусии по предварително подготвени от изследователи от ИБЦТ дискусионни теми, с териториален фокус – Балканите. Темите биват развивани от двама водещи дискутанти, които предварително канят гост-дискутант (специалист по съответната тема) и с него дават ход на диску-

сията, в която могат да се включват впоследствие и всички присъстващи гости на Дискусионния клуб. Бяха проведени общо седем срещи на Клуба.

Първата дискусия беше организирана на 21 декември 2022 година. Темата беше „Арианството като политически фактор“. Водещи дискутанти бяха **доц. д-р Златомира Герджикова** (ИБЦТ – БАН) и **Милен Марков** (докторант на ИБЦТ – БАН), а за гост-дискутант беше поканен **д-р Кристиян Ковачев** (постдокторант на ИБЦТ – БАН). Модератор на срещата на Дискусионния клуб беше **чл.-кор. проф. дин Александър Костов** (ИБЦТ – БАН). Основният акцент в дискусията беше развитието на арианското движение през Късната античност в Римската империя. Доц. д-р Златомира Герджикова и Милен Марков представиха данни от своите изследвания за разпространението и обхвата на арианството сред местното население в Империята и на Балканите. Дискусията беше с основен акцент върху причината за значително повсеобхватното влияние в обществото и продължителността на съществуването на арианската ерес спрямо други еретически учения.

Втората среща на Дискусионен клуб „Непознатите Балкани“ се проведе на 13 февруари 2023 година. Водещите дискутанти **гл. ас. д-р Весела Атанасова** (ИБЦТ – БАН) и **гл. ас. д-р Адриана Сърбова** (ИБЦТ – БАН) представиха темата „Тракийска гробница в Египет? Архитектурни асоциации“. Двете изследователки бяха поканили за гост-дискутанти **доц. д-р Майя Василева** (НБУ) и **гл. ас. д-р Кабалан Мукарзел** (СУ „Св. Климент Охридски“). Модератор на дискусията беше **чл.-кор. проф. дин Александър Костов**. Сред гостите на Дискусионния клуб беше и посланикът на Египет в Република България Н. Пр. Халид Ибрахим Емара. Темата на дискусията беше посветена на сравнително новите археологически открития в ахеменидската крепост от VI век пр. Хр. в местността Тел ел-Хер (Синай), Североизточен Египет. Акцентът беше поставен върху проучванията на специфична по план вкопана постройка, разположена непосредствено извън крепостната стена. Дискусията беше съсредоточена върху характера на съответното вкопано съоръжение – дали то е тракийска гробница или подземен склад. При направения сравнителен анализ на постройката се установява, че тя не е типична за египетската култова архитектура, а в някаква степен наподобява структурата на тракийските куполни гробници. Дискусията предизвика сериозен интерес сред гостите на Дискусионен клуб „Непознатите Балкани“, като особено активно участие в обсъждането взе Н. Пр. Халид Ибрахим Емара, който сподели информация за новите открития и тенденции при археологическите и исторически изследвания в Египет.

Третата среща на Дискусионния клуб се проведе на 13 март 2023 година. Водещи дискутанти бяха **чл.-кор. проф. дин Александър Костов** и **гл. ас. д-р Ивайло Начев** (ИБЦТ – БАН), които представиха, тема посветена на медицината и здравеопазването на Балканите през XIX и XX век. Бяха представени аспекти от развитието на медицината и здравеопазването в няколко балкански държави (основно в Сърбия и България) в периода от 70-те години на XIX до средата на XX век. В качеството си на гост-дискутанти активно се включиха **проф. дн Стефан Панайотов** (Национален център за заразни и паразитни болести) и **проф. д-р Жоржета Назърска** (УниБИТ). Проф. дн Стефан Панайотов сподели интересни факти за разпространението на туберкулозата на Балканите, както и за методите за лечението ѝ. Проф. д-р Жоржета Назърска направи важни уточнения, свързани с вида и броя на болниците в периода от края на XIX – първата половина на XX век. Към обсъждането на темата за развитието на балканската медицина от съответния период се присъединиха студенти и докторанти. Мила Банкова (докторант на ИЕФЕМ – БАН) се включи в обсъждането с информация за аку-

шерството от този период и зададе въпроси, свързани с него. Особено внимание по време на дискусията беше отделено на статистическия анализ, представящ промените, които настъпват в развитието на болничните заведения на Балканите (брой на леглата, персонал, лекари, медицински сестри, развитие на държавни и частни болници и др.) в периода от втората половина на XIX век до Първата световна война, както и през т. нар. Междувоенен период (1919–1939). Бяха обсъдени и промените в балканското законодателство, касаещи здравеопазването.

Четвъртата среща на Дискусионния клуб се проведе на 10 април 2023 г. Тема на дискусията беше „Европейската модерност и българската историография (XVIII–XIX век)“ с водещи дискутанти п**роф. дин Рая Заимова** (ИБЦТ – БАН) и **проф. д-р Раймон Детрез** (Университет на Гент). Двамата изследователи подложиха на дискусия въпроси, свързани с написването на „История славянобългарска“ и поставянето ѝ в контекста на европейската модерност. Бяха обсъдени различните автори-интерпретатори от православните и католически среди в България. Особено внимание беше отделено на образа на Паисий Хилендарски и Българското Възраждане, погледнати през призмата на съвременните теории за развитието на националните движения в Европа. Проф. Раймон Детрез представи подробно делото на чешкия историк проф. Мирослав Хрох (Miroslav Hroch), свързано с изследвания върху процеса на изграждане на нациите в Европа и възникването на националните движения на Стария континент. В дискусията активно участие взеха чл.-кор. проф. дин Александър Костов, доц. д-р Златомира Герджикова и гл. ас. д-р Адриана Сърбова. Чл.-кор. проф. дин Костов коментира представените три основни хронологически етапа във формирането на нациите, дефинирани от Мирослав Хрох. Интересен въпрос и допълнителна тема за дискусия зададе гл. ас. д-р Адриана Сърбова, свързана с възможността някой специално да е възложил задача на Паисий Хилендарски да напише „История славянобългарска“.

Водещи дискутанти на петата среща на Дискусионния клуб, която се проведе на 22 май 2023 г., бяха **доц. д-р Златомира Герджикова** (ИБЦТ – БАН) и **доц. д-р Иво Топалилов** (ИБЦТ – БАН). Обсъжданата тема беше „Християнството – религия, политика и общество през Късната античност“. Основен акцент в дискусията беше въпросът за промените, настъпващи през Късната античност в Римската империя по време на управлението на император Теодосий I (379–395) поради засиленото влияние на християнството. Доц. д-р Иво Топалилов обърна внимание на археологическите свидетелства от периода IV–V век в Тракия, която се намира в хинтерланда на Константинопол. Доц. д-р Златомира Герджикова засегна темата за развитието и разпространението на арианството. Беше дискутиран проблемът за големия спор между ариани и никейци през този период. Двамата водещи дискутанти направиха опит да погледнат Балканите през призмата на политически и религиозен център. Основен въпрос за дискусия беше това как християнството влияе върху политиката на Империята. В дискусията активно се включи докторант Александър Иванов (СУ „Св. Климент Охридски“), членовете на проект „Непознатите Балкани“ – гл. ас. д-р Самуил Камбуров, гл. ас. д-р Адриана Сърбова, докторантите Ели Филипова и Тодор Тодоров, както и доц. д-р Симеон Симеонов (ИБЦТ – БАН).

Шестата среща на Клуба се проведе на 12 юни 2023 г., с водещи дискутанти **гл. ас. д-р Самуил Камбуров** (ИБЦТ – БАН) и **Тодор Тодоров** (докторант на СУ „Св. Климент Охридски“). Те представиха поредица от проблеми, свързани с темата „Чуждите военни контингенти и войски на Балканите в периода IX–XI век“. В качеството си на гост-дискутанти се включиха **гл. ас. д-р Марио Филипов** (ИБЦТ – БАН) и **докторант Николай Желев** (ИБЦТ – БАН). Специално внимание беше

отделено на две групи чуждестранни войски – наемници и нашественици от Северна Европа (варяги) и късни номади (маджари, печенеги и узи). Засегнати бяха и въпроси, отнасящи се до политическите, социалните и икономическите причини за появата на чуждестранни армии и контингенти на Балканите. Дискутиран беше и проблемът свързан с отношенията на тези войски с местното балканско население в земите на Първото българско царство. Обсъдени бяха и детайли във връзка с чуждестранните военноморски операции към Балканите и Византия. С въпроси и коментари в дискусията се включиха чл.-кор. проф. дин Александър Костов (ИБЦТ – БАН), доц. д-р Златомира Герджикова (ИБЦТ – БАН), Снежана Горянова (НАИМ – БАН), докторант Ели Филипова (ИБЦТ – БАН), както и всички присъстващи изследователи, изкушени от темата за средновековното въоръжение и военно дело на Балканите.

Последната (засега) – седма среща на Клуба беше посветена на темата „Кучето в Тракия – пазач на дома, пастир на стадата, спътник в лова или източник на храна?“. Дискусията се проведе на 11 септември 2023 г., с водещи дискутанти докторантите **Ели Филипова** (ИБЦТ – БАН) и **Стела Николова** (НАИМ – БАН). Основният акцент беше поставен върху обичайните функции на кучето (Canis lupus familiaris), подпомагащи човека в неговата ежедневна работа. Двете изследователки направиха опит да представят кучето в образа на помощник в лова, пазач на дома и пастир за стадата. Бяха обсъдени данните, които предоставят последните археологически и археозоологически изследвания, доказващи, че в определени случаи това животно е използвано и като източник на храна.

Депозирането на животински останки от млади индивиди (кученца) е практика, позната в Средиземноморието и е свързана с вярванията в определени божества. Макар и предимно в ритуален контекст, кости от кучета се откриват и в селищни обекти в Тракия – както на юг, така и на север от р. Дунав. Беше отделено внимание и на наблюденията за кинофагия, които хвърлят нова светлина върху сложната система от вярвания на отделните тракийски племена, както и върху, затрудненото при определени обстоятелства, ежедневно осигуряване на прехрана.

МЕЖДУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЯ НА ТЕМА „ИСТОРИЧЕСКАТА БЪЛГАРИСТИКА ИЗВЪН БЪЛГАРИЯ: СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ“

INTERNATIONAL CONFERENCE “THE HISTORICAL BULGARIAN STUDIES OUTSIDE BULGARIA: CONDITION AND PERSPECTIVES”

На 19 май 2023 г. в зала „Иван Евстр. Гешов“ в централната сграда на БАН, както и в онлайн формат, се проведе международната конференция „Историческата българистика извън България: състояние и перспективи“. Конференцията се организира от Съвета за чуждестранна българистика, Института за балканистика с Център по тракология и Института за исторически изследвания при Българската академия на науките в изпълнение на Национална научна програма „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“. Конференцията беше открита от чл.-кор. проф. дин Александър Костов – Председател на Съвета за чуждестранна българистика. Приветствие поднесе доц. д-р Елка Трайкова – научен секретар на БАН.

Конференцията се проведе в хибриден формат. С доклади участваха български и чуждестранни учени от шестнадесет държави.